

Gender bərabərliyi və davamlı inkişaf konsepsiyasının bəzi hüquqi aspektləri

Qibləliyeva Aytac Elburus qızı, BDU-nun İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının doktorantı.

Məqalədə qeyd olunur ki, gender bərabərliyi insan hüquqlarının qorunması, qanunun aliliyinə hörmət, dünyada qadınların iqtisadi inkişafı və rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması istiqamətində ən əsas prioritetdir. Gender cəmiyyətin sosial təbəqələşməsi üsullarından biridir. Bu üsullar irq, milliyət, sinif, yaş kimi sosial demoqrafik faktorlara uyğun olaraq sosial iyerarxiya sistemini təşkil edir. Qeyd olunur ki, insan potensialının inkişafı davamlı inkişaf prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu səbəbdən hər hansı bir cəmiyyətdə insan inkişafının iqtisadi, sosial, ekoloji, mədəni, hüquqi, texnoloji, mənəvi-psixoloji, sağlamlıq, təhsil, intellektual, gender və s. durumu davamlı inkişafın əsas göstəriciləri hesab olunur.

Məqalədə qeyd olunur ki cəmiyyətdə mövcud olan başqa inkişaf konsepsiyalarından fərqli olaraq davamlı inkişaf hər bir insanın əsas zəruri tələbatlarının ödənilməsinə tələb edir və hamıya yaxşı həyat şəraiti qurmaq tələbatını təmin etmək imkanı yaradır.

Açar sözlər: insan hüquqları, gender bərabərliyi, davamlı inkişaf, ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması, insan potensialının inkişafı və s.

İnsan hüquqları ilə əlaqəli olan gender bərabərliyi cəmiyyətin bütün sahələrində, eləcə də şəxsi həyatda kişi və qadına bərabər imkanların və iştirak hüququnun verilməsidir. Bu o demək deyil ki, hər iki cins eynidir, bu, daha çox “hər ikisi eyni hüquqa və ləya-

qətə malikdir” deməkdir. Bütün insan hüquqları kimi, gender bərabərliyinə görə də mübarizə aparmaq, onu müdafiə etmək lazımdır. Gender bərabərliyi insan hüquqlarının qorunması, qanunun aliliyinə hörmət, dünyada qadınların iqtisadi inkişafı və rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması istiqamətində ən əsas prioritetdir. Gender cəmiyyətin sosial təbəqələşməsi üsullarından biridir. Bu üsullar irq, milliyət, sinif, yaş kimi sosial demoqrafik faktorlara uyğun olaraq sosial iyerarxiya sistemini təşkil edir.

Birişmiş Millətlər Təşkilatının Baş Məclisinin 16 dekabr 1966-cı il tarixli 2200-cü A (XXI) nömrəli Qətnaməsi ilə qəbul edilmiş, “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq paktın 26-cı maddəsində deyilir ki, bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdirlər və heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədən qanunla bərabər müdafiə olunmaq hüququna malikdirlər. Bununla bağlı ayrı-seçkiliyin bütün növləri qanunla qadağan olunmalıdır və qanun istənilən əlamətə: irqi, dərisinin rəngi, cinsi, dili, dini, siyasi və digər əqidələri, milli və sosial mənsubiyyəti, əmlak vəziyyəti, doğuşu və ya digər halları ilə bağlı əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə qarşı bütün şəxslərə bərabər və səmərəli müdafiə təminatı verməlidir.

Gender bərabərliyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1948-ci ildən etibarən İnsan Hüquqları Bəyannaməsində göstərilən əsas hüquqlardandır və dayanıqlı inkişaf və artıma

nail olmaq üçün ilkin şərtlərdən biridir. Bundan əlavə, BMT-nin 2015-ci ilin sentyabr ayında keçirilən tarixi sammitində dünya liderləri tərəfindən qəbul edilmiş “2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”də əks olunan Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin 5-ci maddəsində məhz “Gender bərabərliyinə nail olmaq, bütün qız və qadınları səlahiyyətləndirmək”dən bəhs olunur. Belə ki, həmin maddənin 5.c bəndində “Gender bərabərliyinin təşviq olunması və bütün qadınların və qızların səlahiyyətlərinin bütün səviyyələrdə artırılması üzrə əsaslı siyasətlər və effektiv hüquqi normalar qəbul etmək və onları möhkəmləndirmək” əks olunub.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 2009-cu il referendumu ilə “Bərabərlik hüququ” adlanan 25-ci maddəsinə IV və V hissələrə edilmiş əlavədə qeyd edilmişdir ki, heç kəsə bu maddənin III hissəsində göstərilən əsaslara görə zərər vurula bilməz, güzəştlər və ya imtiyazlar verilə bilməz, yaxud güzəştlərin və ya imtiyazların verilməsindən imtina oluna bilməz, hüquq və vəzifələrlə bağlı qərarlar qəbul edən dövlət orqanları və dövlət hakimiyyəti səlahiyyətlərinin daşıyıcıları ilə münasibətlərdə hər kəsin bərabər hüquqları təmin edilir.

Azərbaycan Respublikasında insan hüquqlarının tərkib hissəsi olan gender bərabərliyinin, eləcə də qadın və uşaq hüquqlarının təmin olunmasının fundamental hüquqi əsasları yaradılmışdır. Bu istiqamətdə atılan addımlar sırasında “Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” və “Uşaq hüquqları haqqında” BMT konvensiyalarının ratifikasiyası, normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi məqsədilə zəruri qanunvericilik aktlarının, o cümlədən “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” və “Məişət zorakılığının

qarşısının alınması haqqında” qanunların qəbul edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda qadın və uşaq hüquqları sahəsində dövlət siyasətinin formalaşması və zəruri institusional islahatların həyata keçirilməsi də xüsusi qeyd edilməlidir. Ölkəmizdə gender bərabərliyinin təmin olunması sahəsində mövcud normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, qanunvericiliyin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş prinsip və normalara uyğunlaşdırılması istiqamətində fəaliyyətlər davam etdirilir.

Qadınların xüsusi hüquqi müdafiə zərurəti obyektiv xarakter daşımaqla, ilk növbədə qadın orqanizminin fizioloji xüsusiyyətlərindən asılıdırsa, digər tərəfdən qadınlar kişilərə münasibətdə daha az müdafiə edilən olmuşlar. Qadın hüquqları sferasında beynəlxalq standartların formalaşdırılması və həmin standartlara əməl edilməsi üzrə beynəlxalq hüquqi nəzarət mexanizmlərinin yaradılması, qadınların bilavasitə və birbaşa olaraq beynəlxalq məhkəmə, inzibati nəzarət orqanlarına müraciət hüququ, müvafiq hüquqlarla əlaqədar maddi və prosessual xarakterli beynəlxalq normaların dövlətdaxili hüquqa implementasiyası, qadın hüquqları üzrə beynəlxalq və milli səviyyədə hökumət və qeyri-hökumət təşkilatlarının təsis edilməsi kimi mühüm məsələlər daim beynəlxalq hüququn müsbət təsirinə məruz qalmış və hazırda da qalmaqdadır. Bütövlükdə, müasir beynəlxalq hüquqda qadın hüquqlarının müdafiəsi üçün, ilk növbədə bərabər hüquqluluq və ayrıçəkiliyə yol verməmək prinsipləri fərqləndirilir (3, s.135).

Son bir neçə onillik ərzində Azərbaycanda gender bərabərliyinin təşviqi istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Kişi və qadınlar arasında hüquq bərabərliyi ölkə Konstitusiyası

yasında birmənalı şəkildə təsbit olunub. Azərbaycan Respublikası insan hüquq və azadlıqlarının təşviqi üzrə Qadınlara Qarşı Ayrı-Seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv edilməsi haqqında Konvensiya da daxil olmaqla bir sıra beynəlxalq sazişləri ratifikasiya edib, gender bərabərliyinin təşviqi və məişət zorakılığı ilə mübarizə üzrə qanunlar qəbul edilib. Qadın hüquqlarının müdafiəsi və gender bərabərliyi siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra orqanı yaradılıb. Eyni zamanda, müvafiq müddəalar sonradan qəbul olunmuş və təkmilləşdirilmiş bir sıra normativ hüquqi aktlarda da əks olunub. Bu gün istər özəl sektor, istərsə də dövlət orqanlarında gender bərabərliyinin təmin edilməsi istiqamətində çox vacib tədbirlər həyata keçirilir. Xüsusilə, 2006-cı ildə qəbul olunmuş “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Qanunun bu sahədə ən vacib nailiyyət kimi qiymətləndirildiyini qeyd etmək lazımdır. Qanun qəbul edildikdən sonra dövlət idarəçiliyində gender bərabərliyinə daha da çox diqqət artırılmış, eyni zamanda ailə siyasətinin və sosial-iqtisadi inkişafın təmin edilməsində dövlət orqanlarının fəaliyyətinin keyfiyyət əhəmiyyətinin artmasına təsir etmişdir.

Hüquq bərabərliyinə aid bir sıra qanunvericilik normalarının mövcud olmasına baxmayaraq, qadınların iqtisadi resurslara çıxışı və şəxsi, ictimai və siyasi həyatda qərar qəbul etmə prosesində hərtərəfli iştirak imkanları kişilərlə müqayisədə daha məhduddur. Azərbaycan Respublikasında gender siyasətini həyata keçirmək üçün 2006-cı ildə Ailə, Qadın və Uşaq məsələləri üzrə Dövlət Komitəsi fəaliyyətə başlamışdır. Komitənin əsas vəzifələrindən biri də məhz gender sahəsində mövcud diskriminasiya formalarının aradan qaldırılması üzrə tədbirlər görməkdir. Azərbaycan Respublikası Qadınların Siyasi Hü-

quqları və Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması üzrə (CEDAW) BMT Konvensiyalarına müvafiq olaraq 1992-ci və 1995-ci illərdə qoşulmuşdur (sonuncu Konvensiyanın Protokoluna isə 2000-ci ildə).

Qeyd edilən Konvensiyalara qoşulduqdan sonra Azərbaycan gender sahəsində milli qanunvericilikdə bir sıra irəliləyişlər əldə etmişdir. 2000-ci ildə Nazirlər Kabineti tərəfindən “2000-2005-ci illər üçün Qadın məsələləri üzrə Milli Fəaliyyət Planı” qəbul edilmişdir. 2006-cı ildə isə Azərbaycan Respublikasının “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunu qəbul edilmişdir. Bu Qanun cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarını aradan qaldırmaqla kişi və qadınlara siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanlar (məsələn əməyin ödənilməsində bərabərlik, təhsil hüququnun həyata keçirilməsində bərabərlik və s.) təsbit edir. Bu qanunda ilk dəfə olaraq gender və genderə aid bir çox anlayışların (məsələn seksual qısnama) açıqlaması verilmişdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, qadınlara edilən bəzi güzəşt və imtiyazlar, eləcə də yaradılan fərqli şərait və ya davranış bu qanunla ayrı-seçkilik hesab edilmir.

Eyni zamanda Azərbaycan hökuməti BMT və onun ixtisaslaşmış qurumları (BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP), BMT-nin Əhali Fondunun Azərbaycandakı Nümayəndəliyi (UNFPA), BMT-nin Qadınlar üçün İnkişaf Fondu (UNIFEM), BMT-nin Ərzaq və Kənd təsərrüfatı üzrə Təşkilatı (FAO), Beynəlxalq Əməkdaşlıq üzrə Alman Cəmiyyəti (GIZ), Avropa İttifaqı (EU) və s. beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edərək hədəflərin həyata keçirilməsinə çalışır.

Mədəniyyət və gender normaları ucbatından Azərbaycanda qadınlar mülkiyyətçi

qismində qəbul edilmirlər. Ailə və cəmiyyət tərəfindən qadınların mülkiyyətçi və vərəsə kimi qəbul edilməməsinin bir sıra səbəbləri gender stereotiplərinə əsaslanır. Gender əsaslı bu stereotiplər ailəyə qızların deyil, oğlanların gəlir gətirən olması gözləntisindən, habelə qızların ailə qurduqda başqa bir ailəyə köçməsi düşüncəsindən qaynaqlanır. Bu səbəbdən də valideynlər ailəyə məxsus əmlakın oğlanlarına ötürülməsinə üstünlük verirlər ki, əksər hallarda da buna asanlıqla nail olurlar. Mülkiyyətin de-yure və de-fakto oğlanlara ötürülməsi və torpaqların əksər hallarda kişilərin əlində cəmlənməsi xüsusilə əhalinin gəlirlərinin az olduğu rayon və kənd yerlərində qadınların iqtisadi imkanlarını məhdudlaşdırır.

Gender bərabərliyinin təmin edilməsi sahəsində perspektivlər, hüquqi müstəvidə əldə olunan nailiyyətlər, beynəlxalq əməkdaşlıq, mövcud problemlər və maneələr, əsas dörd istiqaməti əhatə edir ki, bunlar da gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə bağlı dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri; gender bərabərliyinin təmin edilməsində dövlətin üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi üzrə həyata keçirilən tədbirlər; Gender bərabərliyinin sahələr üzrə təmin edilməsi; gender bərabərliyinin təmin edilməsi sahəsində həyata keçirilməsi zəruri olan tədbirlərdir.

Qanunun 5-ci maddəsi gender bərabərliyinin təmin edilməsi üçün normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi, gender siyasəti üzrə fəaliyyətləri nəzərdə tutan sənədlərin qəbulunu və gender mədəniyyətinin təbliğini nəzərdə tutur.

Qanunda gender bərabərliyinin təmin edilməsinə yönələn hüquqi bazanın formalaşdırılması nəzərdə tutulsa da qanunyaratma praktikasında yalnız birbaşa ayrı-seçkiliyin qarşısının alınmasına yönələn müddəalar daxil edilməklə kifayətlənir. Azərbaycan

Respublikası qanunvericiliyində qadınlara münasibətdə hər hansı birbaşa ayrı-seçkiliyə gətirə biləcək müddəalar yoxdur və qadınlara üstün hüquqların verilməsi pozitiv tədbir hesab edilir. Bununla belə qanunvericiliyin, hər hansı ictimai siyasətin tətbiqinin nəticəsi qadınlara münasibətdə dolayı ayrı-seçkilik hallarına gətirə bilər. Məhz bu baxımdan hüquqi baza yaradılarkən yalnız birbaşa ayrı-seçkiliyi aradan qaldıran müddəalar daxil edilməklə kifayətlənmək düzgün deyildir.

Gender siyasətinin əsas hüquqi bazasını isə – Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, BMT-nin “Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv olunması haqqında” Konvensiyası, (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu və bir sıra normativ xarakterli aktlar təşkil edir.

Qanunun 5.02. maddəsinə uyğun olaraq beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə qanunvericiliyin gender ekspertizası aparılmış, normativ hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi və müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün müvafiq işlər görülmüşdür. Hər iki cins üçün de-yure bərabərliyin, de-fakto təmin edilməsi üçün bir sıra mexanizmlər yaradılmışdır.

Qanunun 5.0.4-cü maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq gender mədəniyyətinin təbliği, gender stereotiplərinin aradan qaldırılması, gender rollarının izahı istiqamətində əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında geniş maarifləndirmə işləri həyata keçirilmişdir.

Gender bərabərliyinin təmin edilməsində dövlətin vəzifələrin yerinə yetirilməsi (Maddə 6) sahəsində həyata keçirilən tədbirlərə gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, bu ilk növbədə Cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması,

kişilər ilə qadınlara bərabər imkanların yaradılması, dövlətin idarə olunmasında və qərarlar qəbul edilməsində bir cinsin nümayəndələrinin üstünlüyünə yol verilməməsinə nəzərdə tutur.

Bütün demokratik cəmiyyətlərdə olduğu kimi Azərbaycanda da dövlət cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyini təmin etmək üçün tədbirlər görür. Bu əməlin törədilməsi AR Cinayət Məcəlləsinin 154-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutur.

“Gender bərabərliyinin təminatları haqqında” Qanunun 17-ci maddəsinə görə zərər çəkmiş şəxsə məruz qaldığı ayrı-seçkiliyə (seksual qısnama) görə işə götürən şəxs tərəfindən zərərin ödənilməsi müəyyən edilmişdir.

Gender bərabərliyi mədəniyyətinin təbliği aktual problemdir. Qanunda bununla bağlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri Dövlət Komitəsi, bir sıra beynəlxalq qurumlar və vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının həyata keçirdiyi layihələrin bir hissəsi gender mədəniyyətinin təbliği, gender bərabərliyinin qarşısını alan stereotiplərin və adətlərin aradan qaldırılmasına yönəlmişdir. Bununla belə, Qanunda bu siyasətin əsas istiqamətləri ümumi şəkildə verilir.

Bu bir həqiqətdir ki, cəmiyyətdə, xüsusən də, ailə həyatında ayrı-seçkiliyin təzahürlərindən biri də gender əsaslı zorakılıq kimi özünü göstərir və əsasən cəzasız qalır.

Azərbaycan Respublikasında kişi və qadınların hüquq bərabərliyi ölkənin 1995-ci ildə qəbul olunmuş əsas qanunu olan Konstitusiyaya tərəfindən təmin edilir. Konstitusiyanın 25-ci maddəsi kişi və qadınların bərabər hüquq və azadlıqlarını təsbit edir və insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının

cinsi mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırılmasını qadağan edir. Kişi və qadın arasında hüquq və azadlıqlar bərabərliyi və cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin qadağan olunması Əmək Məcəlləsi, Ailə Məcəlləsi, Cinayət Məcəlləsində və digər qanuni aktlarda öz əksini tapır. 2006-cı ildə qəbul olunmuş “Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanunun məqsədi cinsi mənsubiyyətə görə ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması, kişi və qadınlara ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni və digər sahələrində bərabər imkanların yaradılması və gender bərabərliyinin təmin edilməsi idi.

2009-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı (2009-2013-cü illər)” və eləcə də “İnsan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi Qaydaları (indikatorları)” təsdiq edilmişdir. Azərbaycan 2010-cu ildə “Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında” qanun qəbul etməklə və bu qanuna uyğun digər müvafiq qanunlara edilən dəyişikliklərlə məişət zorakılığının qarşısının alınması və qurbanların müdafiə olunması üçün hüquqi əsasın yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Lakin Azərbaycan hələ də Avropa Şurasının “Qadınlara qarşı zorakılıq və məişət zorakılığının qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə haqqında” İstanbul Konvensiyasına qoşulmamışdır. İstanbul Konvensiyası dünyada qadını hər növ zorakılıqdan qoruyan və eləcə də ona qarşı zorakılığın, eləcə də məişət zorakılığının məhkəmə qaydasında araşdırılması və aradan qaldırılmasına məcburi öhdəlik yaradan ilk müfəssəl hüquqi sənəddir. Qadın hüquqlarının insan haqlarının bir parçası olması 1995-ci ildə keçirilmiş Qadın məsələləri üzrə Pekin Konvensiyasında xü-

susilə vurğulanmış və ondan sonrakı dövrdə də qəbul olunmuş bir sıra beynəlxalq sənədlərdə əksini tapmışdır. Sırr deyil ki, gender bərabərliyi və qadınların hüquq və imkanlarının artırılması bütün dünyada dayanıqlı inkişafa nail olunmasının ilkin və ümdə şərtlərindəndir. Gender bərabərliyinin ayrıca məqsəd kimi Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri sırasında göstərilməsi hələ də bu sahədə dünyada görüləcək işlərin çox olduğunu göstərir.

Dövlətin vəzifələri sırasına kişilər və qadınlara bərabər imkanlar üçün bərabər şərait və təminatların yaradılması da daxildir ki, bu da ilk növbədə gender analizinin aparılması və əldə olunan göstəricilərə uyğun olaraq vəsaitlərinin ayrılmasından asılıdır. Gender bərabərliyinin təmin edilməsində dövlətin əsas vəzifələrindən biri də dövlətin idarə olunmasında və qərarlar qəbul edilməsində bir cinsin üstünlüyünə yol verilməməsidir. Gender bərabərliyinin sahələr üzrə təmsil olunması üzrə qanunun 7-16 maddələrində nəzərdə tutulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi kişi və qadınların əmək, təhsil, iqtisadi və sosial münasibətlərdə, eləcə də ictimai və siyasi, o cümlədən həmkarlar ittifaqlarına üzvlüyündə bərabər imkanların yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu tədbirlərin səmərəliliyini artırmaq üçün ilk növbədə: Qanununun icra mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi; Beynəlxalq öhdəliklərin həyata keçirilməsi sahəsində fəaliyyətlərin gücləndirilməsi; Ailə planlaşdırılması və reproduktiv sağlamlıq haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi; Ayrı-seçkilyi əks etdirən iş elanlarına görə qanunvericilikdə sanksiyaların müəyyən edilməsi; Gender əsaslı zorakılığın, məişət zorakılığının qarşısının alınması sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi; Qadınların məşğulluq sahəsində rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması, onların iqtisadi

asılılığının azaldılması məqsədi ilə qadın sahibkarlığının stimullaşdırılması üzrə qanunvericilikdə mümkün mexanizmlərin işlənilməsi Qanununun icra mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi; Beynəlxalq öhdəliklərin həyata keçirilməsi lazımdır.

XX əsrin sonlarında meydana gəlmiş davamlı inkişaf konsepsiyası qısa zaman ərzində nəinki çoxsaylı tərəfdaşlar toplamış, həmçinin tətbiqi istiqamətdə də xeyli uğurlar qazanmışdır. Formal baxımdan öz əhatəsinə görə iqtisadi, ekoloji və sosial sahələrdən ibarət olan bu konsepsiyanın əsas məqsədi inkişafın dəstəklənməsi, onun davamlı olmasını təmin etməkdən ibarətdir. İnsan amilini ön plana çəkən bu konsepsiyanın mahiyyətini aşkarlamaq və onun sosial problemlərin həllində rolunu göstərmək üçün ilk növbədə “insan inkişafı” anlayışının məzmununa aydınlıq gətirmək zəruridir.

Sivilizasiyanın indiki mərhələsində artıq birmənalı şəkildə qəbul olunur ki, ölkələrin inkişafını onun yeraltı və yerüstü sərvətlərinin həcmi deyil, vətəndaşlarının intellektual potensialı, “insan qızılı” müəyyənləşdirir. İntellektual potensialın reallaşması, insanların hərtərəfli inkişafı və rifahı xeyli dərəcədə cəmiyyətin səviyyəsindən də asılıdır. Tomos Ceffersonun yazdığı kimi «əgər millət fikirləşirsə ki, sivilizasiyanın hansı bir mərhələsində həm cahil, həm də azad olmaq mümkündür, onda o heç vaxt olmamış və ola bilməyəcək bir şeyi istəyir (5, s.35).

Bəşər cəmiyyətinin inkişaf tarixinin, siyasi rejimlərin mahiyyətinin, inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinin təhlili göstərir ki, təhsil, onun səviyyəsi, dəyər yönümləri və prinsipləri adətən mənsub olduğu cəmiyyətə uyğun olur. Davamlı inkişaf konsepsiyasında təhsilin məqsədi kimi dərin biliklərə malik olan, analitik təfəkkürlü, öyrənməyə meyilli müs-

təqil vətəndaşların formalaşması irəli sürülür. İnsanlar şəxsi azadlığa anadangəlmə meyilli ola bilərlər, ancaq axı onlar azadlığı həm özləri, həm də öz uşaqları üçün mümkün edən və möhkəmləndirən sosial və siyasi vasitələr haqqında bilgi ilə birlikdə doğulurlar. Onlar həyatda qazanılmalı, mənimsənilməli, öyrənilməlidir. Təlqinetmə prinsiplərindən imtina edilməli, təlim metodlarının isə siyasi dəyərlərə münasibətdə neytrallığı təmin olunmalıdır. Lakin bu çox çətin məsələdir. Çünki hər bir təhsil müəyyən dəyər yükü daşıyır. ABŞ-ın Vanderbilt Universitetin professoru İ.Finn problemə dair öz fikirini belə ifadə etmişdir: Azad cəmiyyətlərdə və demokratik idarəetmədə dövlət xalqa xidmət edir və vətəndaşların bu rejimi yaratmaq, müdafiə etmək və təkmilləşdirmək imkanı əsasən onların keçdiyi təhsil sisteminin keyfiyyəti və effektivliyinə əsaslanır. Tam əminliklə demək olar ki, demokratiya şəraitində təhsil azadlığın özünə uzun müddət ərzində çıxış etmək imkanı verir [5, 197].

Davamlı inkişaf konsepsiyasının meydana gəlməsi BMT-nin təbiəti mühafizə fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur. Komissiyanın əsas vəzifəsi ətraf mühit və inkişaf üzrə uzunmüddətli strateji proqram hazırlamaqdan ibarət idi. Bu strategiya 2000-ci ilə qədər və sonrakı dövr üçün müxtəlif dünya ölkələrinin davamlı inkişafını nəzərdə tuturdu. 1984-cü ildən başlayaraq dünya alimlərinin ətraf mühit və inkişaf üzrə təkliflərini toplayan xanım Q.X. Brundtland 1987-ci ildə 23 ölkənin ekspertlərinin köməyi ilə hazırlanmış “Bizim ümumi gələcəyimiz” adlı əsas məruzəni BMT Baş Assambleyasına təqdim etmişdir. [7, s.24].

Bu konsepsiyanın əsas məzhi: “Gələcək nəsillərin həyatını təhlükə altına qoymadan, indiki nəsillərin tələbatının sosial, iqtisadi

və ekoloji cəhətdən normal ödənilməsi”ndən ibarətdir.

1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilmiş Ətraf mühit və inkişaf üzrə BMT konfransı “XXI əsrin Gündəliyi”, “Rio Bəyannaməsi” və digər sənədləri əhatə edən müasir cəmiyyətin Davamlı İnkişaf Konsepsiyasını qəbul etdi.

Ümumiyyətlə, Davamlı İnkişaf konsepsiyasının əsas məntiqi mahiyyətində planetin təbii ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə, təbii mühitin qorunub saxlanması, indiki və gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması şərti ilə insanların tələbatının ağıllı şəkildə ödənilməsi və bütün dünyada sülhün saxlanılmasına yönəlmiş sosial-iqtisadi və ekoloji inkişafı nəzərdə tutulur.

Qeyd edək ki, insan potensialının inkişafı davamlı inkişaf prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bu səbəbdən hər hansı bir cəmiyyətdə insan inkişafının iqtisadi, sosial, ekoloji, mədəni, hüquqi, texnoloji, mənavi-psixoloji, sağlamlıq, təhsil, intellektual, gender və s. durumu davamlı inkişafın əsas göstəriciləri hesab olunur.

Cəmiyyətdə mövcud olan başqa inkişaf konsepsiyalarından fərqli olaraq davamlı inkişaf hər bir insanın əsas zəruri tələbatlarının ödənilməsini tələb edir və hamıya yaxşı həyat şəraiti qurmaq tələbatını təmin etmək imkanı yaradır.

Ümumiyyətlə davamlı inkişafa keçilməsi Yer kürəsindəki həyatı şərtləndirən təbii sistemləri (atmosfer, torpaq, su resursları, canlı aləm və s.) təhlükə altında qoymamalıdır [8, s.50-53].

Davamlı inkişaf anlayışı dedikdə hər şeydən əvvəl davamlı insan potensialına əsaslanan inkişaf nəzərdə tutulur. Bu konsepsiyanın müxtəlif inkişaf konsepsiyalarından fərqlənməsi onun gələcək nəsillərin maraq-

larına cavab verən və uzun müddət öz davamlılığını saxlayan bir inkişaf olması ilə şərtlənir.

Davamlı inkişaf fəlsəfəsinin qlobal xüsusiyyəti planetin ehtiyatlarından səmərəli və qənaətlə istifadə, təbii mühitin qorunub saxlanması, gələcək nəsillərin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması şərtlə indiki insanların tələbatının ağıllı şəkildə ödənilməsi və bütün dünyada sülhün saxlanılmasına yönəlmiş sosial-iqtisadi və ekoloji inkişafı nəzərdə tutur. Bu konsepsiyanın əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, indiki nəsillərin inkişafı gələcək nəsillərin mənafeələrinə qarşı çıxmasın.

Davamlı inkişaf konsepsiyası uzunmüddətli perspektivdə Azərbaycan Respublikasının insan resurslarının inkişaf etdirilməsindən asılıdır. Əmək məhsuldarlığının artması üçün yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinə ehtiyac vardır. Bacarıqlı və yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin hazırlanması üçün isə təhsil sahəsinə maliyyə qoyuluşlarını davam etdirmək tələb olunur. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasında bütün digər sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də ümumbəşəri və milli dəyərlər nəzərə alınmaqla demokratik cəmiyyət quruculuğunun ahənginə uyğun əhəmiyyətli işlər görülür və görülməkdədir. Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik edən Heydər Əliyev ölkəmizin davamlı inkişafa keçməsi istiqamətində xeyli işlər görmüşdür. Lakin həmin dövrdə ölkəmiz davamlı inkişafa mane olan bir çox amillərlə üzləşmişdir. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün Cənubi Qafqaz regionunda davamlı inkişafı pozan ciddi amil olduğunu vurğulayan Heydər Əliyev Minilliyin Forumundakı çıxışında Beynəlxalq təşkilatları bu problemin həll edilməsində öz səylərini birləşdirməyə çağırmışdır. “Bu təcavüz Cə-

nubi Qafqazda vəziyyətin sabitliyini pozan başlıca amil olmuşdur... Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini həll etmədən və digər münaqişələri aradan qaldırmadan, xaricdən təzyiq amillərinə, o cümlədən xarici hərbi qüvvələrin olmasına son qoymadan regionda sülhə və təhlükəsizliyə nail olmaq mümkün deyildir” [11, s.16-17].

Davamlı insan inkişafı konsepsiyasının getdikcə formalaşması real həyatın tələbatına və cəmiyyətdə istehsal və istehlakın dinamikasına uyğun olaraq inkişafın dərəcəsini qiymətləndirmək üçün sosial-fəlsəfi baxımdan yeni yanaşmalar meydana çıxarmışdır. BMT-nin nəzəriyyədən paraktikaya gətirdiyi “Davamlı inkişaf” problemi heç vaxt XX və XXI əsrlərdə olduğu qədər qlobal mahiyyət daşımayaraq hətta nəzəriyyə olaraq elmi-fəlsəfi cəhətdən dərin konseptuallıq ehtiva etməmişdir;

Həyəcan təbilinin nəticəsi olaraq dünyada ən yüksək səviyyədə həm instisional, həm də praktiki anlamda qəbul olundu ki, planetin və insanın təhlükəsizliyi məsələsi qədər dünyada ikinci bir qlobal problemi hal-hazırda təsəvvür etmək mümkün deyildir. Nəticədə, hər kəs ən ümumi şəkildə olsa da anlamağa başladı ki, təbiətə qarşı dayanan müasir insanın taleyi heç də “davamlı inkişaf” kontekstində qənaətbəxş deyildir. Bir məsələni də qeyd etmək vacibdir: təhlükənin miqyası bəlli olsa da, ancaq müasir günümüzün reallıqları göstərir ki, bu konsepsiyanın ortaya qoyduğu bəşəri aktuallığa hər kəs və ya hər bir dövlət əməl etmək fikrində də deyildir. Bütün bunlar göstərir ki, davamlı inkişaf konsepsiyasından söhbət gedərkən, hətta siyasi, ideoloji, milli, etnik və s. xüsusiyyətlər mütləq nəzərə alınmalıdır. “BMT Baş Assambleyasının 2015-ci il 25-27 sentyabr tarixində keçirilən 70-ci sessiyasında və həmin

vaxtda təşkil edilmiş Dünya Sammitində mühüm qərarlar qəbul edilmişdir. BMT Baş Assambleyasının tövsiyyəsi əsasında Dünya Sammiti 2015-2030-cu illər üzrə 17 məqsəd irəli sürmüş və 193 ölkə davamlı inkişafı ilə bağlı irəli sürülən bu məqsədləri həyata keçirmək üçün öhdəlik götürmüşlər” [4, s.264].

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, qeyd etməliyə ki, BMT-nin, o cümlədən, müxtəlif beynəlxalq təşkilatların ciddi söylərinə baxmayaraq dünyada qarşıya qoyulmuş strateji hədəflərə ən yüksək səviyyədə çatmaq hələ ki, mümkün görünmür. Problem ondadır ki, qarşıya qoyulmuş hədəflər hər bir cəmiyyətin müxtəlif inkişaf səviyyəsindən – iqtisadi, texniki, təhsil elm, sosial aspektlər və o cümlədən, mənəvi-humanitar, milli məsələlər və s. ən əsası dünyagörüşlərindən, həyat normalarından asılı olduğundan bu hədəflərə çatmaq elə də asan məsələ deyildir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası: [Elektron mənbə]: Azərbaycan Respublikasının

- Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası. Keçid: <http://e-qanun.az/framework/897>
2. Cəfərov, İ.M. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının şərhli / İ.M.Cəfərov. - Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2001, 488 s.
 3. Əliyev, Əmir. İnsan hüquqları. – Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2019. - 352 s.
 4. Hüseynov, S. Davamlı insan inkişafının strateji istiqamətləri. – Bakı: Adiloğlu nəşriyyatı, 2003. – 264 s.
 5. Finn Ç., Hengel M., Çenovet E. Demokratiya nədir? – Bakı: Elnur-P, 1995. – 61 s.
 6. Gender (kişi və qadınların) bərabərliyinin təminatları haqqında” qanun, 150 IIIQ, maddə 1, <http://www.meclis.gov.az/?/az/legislation/view/867>
 7. Бабурин, С.Н., Урсул, А.Д. Политика устойчивого развития и государственно правового процесс М.: Магистр: ИНФРА-М, 2010, 557 с.
 8. Марфин Н.Н. Устойчивое развитие человечества: учебник. М.: МГУ. 2007, с.596.
 9. Устойчивое развитие: Новые вызовы: Учебник для вызов (Под общ.ред. В.И.Данилова-Данильяна, Н.А.Пискуловой). М.: Изд-во «Аспект Пресс», 2015, 336 с.
 10. <http://www.e-qanun.az/framework/12424>
 11. <https://az.wikipedia.org/wikipedia>

НЕКОТОРЫЕ ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ КОНЦЕПЦИИ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Киблалиева Айтач Эльбурус кызы,
докторант кафедры ЮНЕСКО Прав человека и информационного права БГУ.

В статье указано, что гендерное равенство является важнейшим приоритетом в направлении защиты прав человека, соблюдения законности, экономического развития женщин в мире и повышения конкурентоспособности. Гендер является одним из методов социальной стратификации общества. Эти методы формируют систему социальной иерархии в соответствии с социально-демографическими факторами, такими как раса, национальность, класс и возраст. Отмечается, что развитие человеческого потенциала является неотъемлемой частью процесса устойчивого развития. По этой причине экономическое, социальное, экологическое, культурное, правовое, технологическое, морально-психологическое, медицинское, образовательное, интеллектуальное, гендерное и т. д. развитие человека в любом обществе. считаются основными индикаторами устойчивого развития.

В статье упоминается, что, в отличие от других концепций развития в обществе,

устойчивое развитие требует удовлетворения основных потребностей каждого человека и дает возможность удовлетворить потребность в хороших условиях жизни для всех.

Ключевые слова: права человека, гендерное равенство, принцип недискриминации, устойчивое развитие, предотвращение дискриминации, развитие человеческого потенциала и др.

SOME LEGAL ASPECTS OF THE CONCEPT OF GENDER EQUALITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Qiblalievə Aytac Elburus gizi,
doctoral student of the UNESCO Department of Human
Rights and information law of BSU.

The article states that gender equality is the most important priority in the direction of protection of human rights, respect for the rule of law, economic development of women in the world and increasing competitiveness. Gender is one of the methods of social stratification of society. These methods form a system of social hierarchy according to social demographic factors such as race, nationality, class, and age. It is noted that the development of human potential is an integral part of the sustainable development process. For this reason, the economic, social, environmental, cultural, legal, technological, moral-psychological, health, education, intellectual, gender, etc. of human development in any society. are considered the main indicators of sustainable development. The article mentions that, unlike other development concepts in society, sustainable development requires the satisfaction of the basic needs of every person and provides an opportunity to meet the need for good living conditions for all.

Key words: human rights, gender equality, principle of non-discrimination, sustainable development, prevention of discrimination, development of human potential, etc.

CINSİYET EŞİTLİĞİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ BAZI HUKUKİ YÖNLERİ

Kıbleliyeva Aytac Elburus gizi,
BSU UNESCO İnsan Hakları ve Bilgi Hukuku Bölümü doktora öğrencisi.

Makalede, insan haklarının korunması, hukukun üstünlüğüne saygı, dünyada kadınların ekonomik kalkınması ve rekabet gücünün artırılması yönünde toplumsal cinsiyet eşitliğinin en önemli öncelik olduğu belirtiliyor. Cinsiyet, toplumun sosyal tabakalaşma yöntemlerinden biridir. Bu yöntemler ırk, milliyet, sınıf ve yaş gibi sosyal demografik faktörlere göre bir sosyal hiyerarşi sistemi oluşturur. İnsan potansiyelinin geliştirilmesinin sürdürülebilir kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle herhangi bir toplumda insanın gelişiminin ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel, hukuki, teknolojik, ahlaki-psikolojik, sağlık, eğitim, entelektüel, cinsiyet vb. sürdürülebilir kalkınmanın temel göstergeleri olarak kabul edilmektedir. Makalede, toplumdaki diğer kalkınma kavramlarından farklı olarak sürdürülebilir kalkınmanın, her insanın temel ihtiyaçlarının karşılanmasını gerektirdiği ve herkes için iyi yaşam koşulları ihtiyacının karşılanmasına fırsat sağladığı belirtiliyor.

Anahtar Kelimeler: insan hakları, cinsiyet eşitliği, sürdürülebilir kalkınma, ayrımcılığın önlenmesi, insan potansiyelinin geliştirilmesi vb.

